

יום של תורה

שבת הגדול

לנסות להבין זאת, נתבונן במנהג המקובל בערב הסדר, לסיים את קריאת ההגדה בקריאת שיר השירים. ההסבר המקובל למנהג זה הוא לראות בו אזכור ליציאת מצרים. אך קיימים טקסטים רבים המדברים על גאולת מצרים ואינם נקראים בערב הסדר. הדבר מעיד על סיבה עמוקה יותר המסתתרת מאחורי מנהג זה.

הרב דוד דניאל הכהן³ מביא הסבר בנושא. המשנה⁴ מדברת על טומאה הנגרמת במגע עם ספרי תורה. נראה פרדוקסאלי שספרי קודש יגרמו לטומאה. מצב זה הוא למעשה גזירת חז"ל לשמירת שלמות ספרי התורה. בשל קדושתם, נהגו לשים אותם ליד התרומה שהיו צריכים לתת לכהנים. באותה תקופה, עכברים לעיתים תקפו את מאגרי המזון והתרומה לא נותרה מחוץ לסכנה. בהרחבה, ספרי התורה לרוב נמצאו נגועים על ידי בעלי החיים. כדי לשמור עליהם, חכמים הכריזו על סוג של טומאה לכל מה שבא במגע עם ספר התורה. מאחר שהתרומה חייבת להישאר טהורה, היא לא יכלה להימצא ליד ספרי התורה, ובכך נשמרה שלמותם.

החכמים דנים אז על ספר המכיל את שיר השירים. האם יש לו מעמד של ספר קודש המעביר טומאה?

שבת שלפני פסח נקראת שבת הגדול, על שם הנס שהתרחש בתקופה זו במצרים. ישנם שני דעות עיקריות לגבי סיפור הנס. **הטור**¹ מסביר שמדובר ביום שבו בני ישראל לקחו את הכבש המיועד לקרבן הפסח, וקשרו אותו על מיטתם. המצרים, סקרנים לראות את חפצם של עבודותיהם בידיים של העברים, ניסו להבין את משמעות המעשה. בני ישראל הסבירו להם שהכוונה היא להקריב את החיה להי לקראת יציאת מצרים. התגובה האלימה הצפויה מצד המצרים לא התרחשה ובנס, איש לא פגע בעם ישראל.

התוספות² מביאים גרסה אחרת של הנס. לפי הדיווח, כאשר שאלו את בני ישראל על הכבש, שמעו על המכת סוף - מכת בכורות. הבכורים, דואגים לגורלם, פנו להוריהם בבקשה לשחרר את העברים מתוך תקווה לשרוד. למרות הבקשות, הבקשה נדחת והבלתי ייאמן מתרחש: הבכורים נוטלים את הנשק נגד הוריהם כדי להמיתם.

בנוגע לדעת השנייה, יש להתבונן בטבע הנס. מובן לראות את הנידונים נלחמים, ותגובות הבכורים אינן מפתיעות או נסיות. יתר על כן, גם אם נחשיב זאת לנס, מה הקשר לעם ישראל? מה תרמה המלחמה הפנימית לבני ישראל?

¹ אורח חיים, סימן ת"ל

² מסכת שבת, דף פ"ז עמוד א

³ הגדה כל דודי, עמוד פ"א

⁴ מסכת ידעים, פרק ג, משנה ה

המשנה מביאה דעות שונות. השאלה המרכזית היא אם שיר השירים נכתב בהשראת נבואה או הוא פרי מחשבתו של שלמה המלך. במקרה הראשון, הוא נחשב לכל טקסט קדוש שמגע עמו מעביר טומאה, ובמקרה השני, הוא פטור מהכלל. המשנה מציינת: **אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, חֵס וְשָׁלוֹם, לֹא נַחֲלַק אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל עַל שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁלֹּא תִטְמֵא אֶת הַיָּדַיִם, שְׂאִין כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ כְדָאֵי כְיוּם שְׁנַתָּן בּוּ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שְׁכָל הַפְּתוּבִים קִדְשׁ, וְשִׁיר הַשִּׁירִים קִדְשׁ קִדְשִׁים**

מה משמעות דברי רבי עקיבא? מדוע הוא מייחס כל כך הרבה חשיבות לשיר השירים?

התשובה נמצאת בקשר שלנו עם ה'. לעיתים אנו מוצגים כעבדי בורה עולם ולעיתים הוא מדבר עלינו כבניו. החכמים מבחינים בין שתי המצבים לפי התנהגות העם. כאשר אין לנו הרבה זכויות וחטאים רבים, הקשר מוגבל והעם נראה כעבד. לעומת זאת, כאשר העם ראוי, הוא מוצג כבנו. אז מפתיע לראות את שלמה המלך מאמץ שפה אחרת ומציג את ישראל כאשת המלך.

בדיוק בהבדל זה של שפה נמצאת גישתו של רבי עקיבא לשיר השירים. הקשר בין אב לבן חזק מאוד. לא משנה מה יקרה, הקשר אינו נעלם. עם זאת, הקשר מוגבל ויש בו יראת כבוד. לעומת זאת, קשר זוגי שובר כל גבול, והאינטימיות שבו היא הקשר הקרוב ביותר. קרבה כזו נשענת על איזון עדין וקשה להשגה, ועלולה להישבר, בניגוד לקשר ההורי הקבוע.

לכן רבי עקיבא מתייחס לשיר השירים כאל הדרגה הגבוהה ביותר של קרבה, קדוש הקודשים. במקום שבו שני הכרובים שהיו על ארון הקודש ניצבו כזוג. שלמה המלך כותב את הטקסט לא בהקשר קשר אב-בן בין ה' לעם ישראל, אלא בקשר אינטימי ועז יותר, קשר זוגי שבו הקרבה מוחלטת עד איבוד כל נקודת ייחוס תחת שפע אהבה. לכן שיר השירים עולה על כל דבר אחר, כפי שמציין רבי עקיבא. עם זאת, לא כל החכמים מסכימים עמו, ומסיבה ברורה. אפילו בין גדולי המורים, תחושה זו קשה להשגה, ובחוף הקשר נראה רחוק ומאתגר יותר. לכן הקשר אב-בן נחשב לאמין ונגיש יותר.

זו הסיבה למנהג לקרוא את שיר השירים בערב פסח בסיום ההגדה. חג הפסח מבטא את המפגש בין ה' לעם ישראל, שהשיא שלו מתקיים בשבועות. לא במקרה נהוג לקרוא את כתובה המפורסמת ביום שבועות, שכן אנו נעתרים להתחתן עם הקב"ה.

הרב דוד דניאל הכהן מדגיש בכך עדינות חשובה. אנו מבחינים בהבדל ברור בין ראש השנה לפסח. ביום הדין, חיות העם רבה, תשובתו מתגברת, הדמעות זורמות והלב נפתח. הקרבה המתקבלת מוגברת, ואם נשאל את בני ישראל מתי הם הקרובים ביותר לה', רובם יענו כנראה בראש השנה וביום הכיפורים. אך בתפילותינו אנו מזכירים קשר של עבד כלפי מלכו או בן כלפי אביו בלבד. כפי שהדגשנו, מצב זה מוגבל. פסח מציין מצב של חסד, כפי שמציין **הזוהר**. החסד המופיע מעניק אהבה ללא גבול שמראה לנו ה'. לכן אנו אמורים לחוש עוצמה רבה יותר בפסח מכל זמן אחר בשנה. עם זאת, אף על פי שאנו משקיעים הרבה בהכנות, אנו רחוקים יותר מאשר בראש השנה. הבדל זה נובע מקושי לחוש ולהביע אהבה כלפי מי שאינו מאוהב. כאשר אנו במצב של בן או עבד, קשה לנו לחוות את עומק הפסח, ואילו דין ראש השנה מהדהד חזק יותר במחשבתנו. עם זאת, אנו מסתירים את עומק הקשר שנוצר בשעת גאולת ישראל.

אולי ניתן לנחש אז את משמעות שבת הגדול. ה' דורש מהעם לבחור חיה לקרבן הפסח. למעשה, לעם יש בחירה והוא יכול להביא או עגל או כבש. העגל אינו אל במצרים, ולפיכך יכלו העברים לבחור בחיה זו כדי למנוע חיכוכים. אך הם לא עשו זאת. כולם בחרו בכבש, סמל לאמונות מצרים.

הכלי יקר מצטט את המיכלתא, שמחברת את מצוות שני הלוחות זו לזו. כל לוח הכיל חמש מצוות, ויוצר מקבילה בין אלה הכתובים על הלוח הראשון לבין אלה הכתובים על הלוח השני. מתקבלת קורלציה בין איסור העבודה זרה הנזכר במצווה השנייה של הלוח הראשון לבין איסור ניאוף, שגם הוא במיקום השני בלוח המקביל. **הכלי יקר** מצדיק זאת מסיבה ברורה: מאחר שיחסנו עם ה' דומה ליחס בין בני זוג, עבודה זרה היא למעשה בגידה במלך העולם.

כך, כאשר העם בוחר בקרבן הפסח, הוא מכריז על אהבתו למלך העולם. הוא אינו מסתפק עוד בקשר של אב המושיע את בנו, כפי שה' עצמו טען כאשר הודיע לפרעה:

וְאָמַרְתָּ, אֵל-פְּרַעֲהוּ: כֹּה אָמַר יְהוָה, בְּנִי בְכָרִי יִשְׂרָאֵל

בתגובה לכך, ה' מעביר להם מסר עוצמתי. כמובן, הורים אוהבים את ילדיהם והם מוכנים להכלל למענם. קשה לתפוס כיצד המצרים נשארים עיוורים לבקשת הבכורים. מדוע הם מעדיפים לראותם מתים במקום לשחרר את ישראל? זה חורג מכל הגיון אנושי. אנו יודעים את התשובה - ה' הוא זה שמחזק את לבם -

⁵ במדבר, פרק ה', פסוק יז

⁶ פרשת יתרו, בחודש, ח

⁷ שמות, פרק ד', פסוק כב

- מהשטן ואיושע - מעונשים, כי אתה תהילתי ואין גואל אחר מלבדך".

ההסבר מביא¹¹ בחשבון שתי מימדים של ריפוי - נפש וגוף, ובהמשך גם הגאולה - ראשית שמימית ואחר כך גשמית. המחבר מפרט שכל הרעות הפוגעות באדם נובעות מהנשמה. לפיכך, הוא מבחין בין ריפוי המחלה לריפוי ביטויה. לנקז את האף אינו ריפוי מלא של הצינון. יש שני סוגי ריפוי - גוף ונפש. כאשר מלאך רפאל מסיר מחלה, הריפוי מוגבל לגוף בלבד. מקור המחלה השמימי אינו מטופל, ולכן מדובר בריפוי חלקי בלבד - רק הסימפטומים נעלמים, אך המקור נשאר ויכול לחזור. לעומת זאת, ביד ה', הריפוי מגיע לנשמה עצמה והמחלה אינה יכולה לשוב.

כפי שאמרנו, אותו תהליך חל על הגאולה. כאשר ה' משחרר אותנו, הוא מטפל בנשמתנו והטיפול מושלם. לכן, כשעמד לשחרר אותנו ממצרים, ה' לקח על עצמו את מלאכת ריפוי הנשמה, כדי לקבע מצב זה לנצח. המלאכים סייעו גם הם בגאולה אך רק בגוף, ולכן היא זמנית. כך קרו גלויות נוספות בהיסטוריה, אך רק גופנו היה פגיע. אף גלות אחרת לא איימה על ישראל לאיבוד הקשר עם ה'. בכך שה' עצמו טיפל בנשמה, הושגה חירות מוחלטת. מעתה, רק גופנו כפוף לשעבוד העמים.

מהי משמעות ריפוי הנשמה?

התשובה נובעת מדברי הרב דוד זניאל הכהן¹² בשם הרב יוסף חיים, המבקש להבין את הפסוק¹³:

בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ, יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִם; וְעַתָּה, שְׁמַךְ יְהוָה אֶלְהֶיךָ, כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, לְרֹב

הרב תוהה מדוע נבחר המונח נֶפֶשׁ כדי לדבר על הנשמה. החכמים מסבירים שישנם דרגות שונות לנשמה. הנמוכה שבהן נקראת דווקא נפש. מדוע להזכיר את ההיבט החלש ביותר של משפחת יעקב בצעד ההצטרפות ליוסף במצרים?

הוא מסתמך על דברי החסד לאברהם¹⁴: **זע כי נשמת ישראל הדרים בחו"ל מעולם דסנדלפון הוא עולם האופנים ויקראו בית יעקב, ויקראו עבדים ונק' עבד עברי שחשבונו שני"ח שהם אותיות נח"ש, והישראלים הדרים בארץ מיי ספירות דיצירה ויקראו בני ישראל, ויקראו בנים ונקראים בני אל**

אך בבחינה מעמיקה יותר, מסתבר שזהו הנגע היחיד שבו העם מודאג באמת. בכל תשעת הנגעים האחרים, המצרים אינם מראים דאגה מיוחדת, והפעם היחידה שבה הם מתערבים היא בנגע השביעי - של ברד - כדי להציע לפרעה לנהל משא ומתן. אף על פי כן, איש אינו נוטל נשק למרד.

מדוע דווקא בנגע הבכורות, הבכירים מגיבים?

התשובה נובעת מהתפתחותנו: העם מראה את אהבתו לה' ויוצא מהקשר של אב-בן כדי להיכנס לקשר של בני זוג. במקביל, ה' מראה את אובדן קשר אב-בן דווקא בהשמדתו אצל המצרים לנגד עיני העם. הצגה זו מבססת קשר חדש בין ה' לעם ישראל, קשר של אהבה זוגית.

שינוי זה מסמן השלכות מעניינות שההגדה מעבירה בעדינות.

החכמים מדגישים כי הנגע האחרון הוא מעשה אישי של מלך העולם. הוא שחרר אותנו בעצמו, ללא התערבות מלאכים. יש להבין את משמעות הדבר. לא רק שכמה פרטים שחכמינו הביאו נראים כסותרים זאת, אלא די בקריאת דברי האריז"ל כפי שהרב שמשון מאוסטרופולי מסביר במכתבו, כדי להבין את התערבות המלאכים בהכנת הנגעים. אך מעבר לכך, יש להבין מדוע ה' רצה להתגלות בעצמו, ללא תיווך של שליחיו הרגילים?

התורה אומרת⁸:

רְפָאֲנִי יְהוָה וְאַרְפֵּא, הוֹשִׁיעֲנִי וְאַנְשֵׁעָה: כִּי תִהְלֶתִי, אֶתָּה

חכמינו עוצרים על הניסוח: "רְפָאֲנִי... וְאַרְפֵּא; הוֹשִׁיעֲנִי וְאַנְשֵׁעָה". חזרות זו מוסברת ב**זוהר חדש**⁹: קיימות שתי מקורות לרפואה - אחת מה' ישירות ואחת מהשליח, מלאך רפאל. אמצעי הריפוי השני חלש יותר, וכאשר המלאך פועל, המחלה עלולה לחזור. אם ה' עצמו מרפא, הטיפול מושלם והרע אינו יכול להתגלות שוב. זהו ההסבר לנוסח בתפילה שבו אנו מבקשים מה' לפעול אישית ולא דרך מלאך: "רפאני, ה' - אתה ולא מלאך רפאל, וכך ארפא - באופן מלא ודרמטי".

ה**חיד"א**¹⁰ מרחיב את ההשקפה בכך שמבוסס על הפסוק: "רפאני ה' - בנפשי - ואירפא בגופי, הושיעני

⁸ ירמיהו, פרק יז, פסוק יד

⁹ בלק, דף ס"ז עמוד א

¹⁰ חומת אונך, על נ"ך

¹¹ צווארי חלל, על הפטרה של בחוקותי

¹² הגדה כל דודי, עמוד צ"ט

¹³ דברים, פרק י, פסוק כ"ב

¹⁴ אבן שתיה, עין הארץ י"ב

הסדר ההיררכי משתנה באופן דרמטי. משרתים של מלאכים דרך עבודה זרה, אנו הופכים למנהלים של המערכת בשירות ה'. לא עוד אנו ממתנינים מהכוכבים או מהאלילים שיענו לצרכינו - אלא להפך: המקורות מצפים לקבל מאתנו.

כאן טמונה הסבר חדש לפסוק הפותח של ההגדה, הא לחמא עניא, שנאמר בארמית. הסיבה לכך, לפי הרמ"ק כפי שמביא הרב דוד דניאל הכהן¹⁵, היא שאיננו מתפללים בארמית כדי שהמלאכים יבינו אותנו, אלא משום שזו שפת כוחות הרע. שפה זו מוסרת מהמלאכים המשרתים את הקודש.

לכן, החכמים מכניסים בתפילה קטעים בארמית - כמו קדיש וקדושה - שמקשרים לכוחות הרע. שמירה על קיום הרע היא רצון אלוהי, ולשם כך הם ניזונים ממקורות חיים: מצוות או עברות. כאשר אנו חוטאים, כוחות הרע נוגסים בקדושה, מתחזקים ומדכאים את עם ישראל. כשמלאים מצוות, רוב האנרגיה מופנית אלינו, והשאר נשאר מינימלי.

בעת התפילה, אנו מביאים מקורות חיים רבי עוצמה, שמושכים את תאוות כוחות הרע. הם מבקשים ליפול אותנו ולהאשים. מקום עמדתם הוא בצומת העולמות, כשהתפילה שלנו מעלה אותנו לשכבה גבוהה יותר. לכן, כדי להרגיעם, החכמים שמו תפילה בארמית - קדיש - ומדברים בשפתם כדי לתת להם מעט מקורות קדושים ולהימנע מהאשמות. כך גם בזימון, הנאמר בארמית.

בפסח, אנו מסלקים את החמץ - סמל היצר הרע - מהבתים. הדבר מעורר את זעמם של כוחות הרע שמבקשים להאשים. לכן, מתחילת סיפור הגאולה, אנו נותנים להם מתנה, מאפשרים להם לטעום מצוותינו בשפתם, ומזמינים אותם להאזין למעט לשבח ה'. בעבר היינו עניים רוחנית, פונים לכוכבים להתפלל; עתה אנו משרתים אלוהיים שאליהם שואפות כוחות הרע.

בכלליות, מעמדנו גבוה כל כך שהוא נוגע לא רק לכוחות הרע, אלא לכל המלאכים. ה¹⁶ הזהיר¹⁶ מציין שהי מזמין את כל החצר השמימית לרדת ולהאזין לסיפור יציאת בני ישראל, דבר המעיד על ההיפוך המוחלט של היחס.

החכמים מוסיפים¹⁷, כי בזמן שהעובר בבטן אמו, נר דולק מעל ראשו, המאפשר לו להביט מקצה אל קצה העולם. הרב דוד דניאל הכהן¹⁸ מסביר כי זהו החלק הנעלה ביותר שנשמת הילד. היא עומדת מחוץ לעובר

חי. והנה האדם כשהוא בחו"ל היתה לו נפש מעולם האופנים וכשזכה ונכנס לארץ בא לו נפש חדשה מעולם היצירה ומתלבש בתוך הנפש הישנה שהיתה לו, ובלילה הראשונה שיטן בארץ יוצאת ב' הנפשות ועולות למעלה, ובחזרה אינה חוזרת אלא החדשה בלבד, ולזה אינה ראוייה לעונשין כי לא חטאה, ולזה אמרו רז"ל שמוחלין לו על כל עונותיו:

במובן הממשי, כשאנו מתחילים להיכנס לארץ ישראל, מצטרף אלינו מרכיב נשמתי נוסף - הרוח - שמצטרפת לנפש הקיימת. כאשר מתיישבים בארץ הקודש, מצטרפת אליהם גם הנשמה, המרכיב השלישי. בהפעלה הפוכה, עזיבת הארץ מהווה אובדן דרמטי לנשמה, אשר יורדת ברמותיה, מאבדת את הנשמה והרוח, ונשארת רק הנפש. מהתבוננות קבלית, האריז"ל מגדיר כל ירידה מעולם לעולם כמות מוות. לכן, בעת יציאת יעקב ובניו מישראל לירידה למצרים, התורה מבטאת ירידה ומזכירה רק את הנפש, כדי להעיד על דברי החסד לאברהם.

אולם, בעת ניסוח הפסוק הנזכר, העם עומד על סף הארץ ומוכן להיכנס אליה. הוא מסיים תהליך של ריפוי, או במדויק, תחיית המתים. המוות שנגרם בירידה למצרים מנוגד לחזרת הנשמה המלאה של עם ישראל - מאז צאתו מגלות, מעבר ים סוף ומתן תורה - עד הגעתו לארץ ישראל.

בהתחשב בכך, ניתן להביא הסבר להמשך הפסוק. משה מציין שהעם שלפניו רב כמו הכוכבים. אנו יודעים שזה אינו מדויק, ולכן מפרשים רבים מסבירים זאת כמטפורה. עם זאת, התורה מדויקת בבחירת המילים. מדוע השוואה לכוכבים?

התשובה נובעת מן השינוי שחווינו זה עתה. קיומה של הנשמה מבדיל אותנו עמוקות משאר האומות ומוציא אותנו ממערכת הטבע. ניהול הכוכבים מתואר על ידי החכמים כאמצעי שבו ה' מעניק לעולם את שפעו. דרכם מנוהלים כל ההיבטים הפיזיים של המציאות. אך יש מציאות עליונה, בלתי תלויה בכוכבים - הנהגה נסית. הנפש נמצאת מתחת לכוכבים וצייתת לפעולתם, בעוד שהנשמה גבוהה מהם. מחזיקים בקשר ישיר עם ה', העם הופך להיות "כוכבים", מסוגל לנהל את העולם. לכן, המילה הבאה "לָרֵב" נקראת "לָרֵב", כבעל כוח. בהשגת הנשמה, כעבור שהפך לאישה של ה', אנו אינם כפופים עוד למלאכים המנהלים את הטבע, אלא קשורים ישירות למקור החיים - למלך העולם - ומסוגלים לשלוט ביצירה.

¹⁵ כל דודי, הא לחמא עניא

¹⁶ שמות, דף מ עמוד ב

¹⁷ מסכת נידה, דף ל עמוד ב

¹⁸ כל דודי, על פסח מצה ומרור, עמוד קכ"ג

ונכנסת רק בלידה. זו הסיבה לבכי התינוק בלידתו - הנשמה מביעה עצמה במילים, ובתוך הבטן לא יכול הילד להפיק קול. בלידה, התינוק מקבל את מקור חייו ואת פוטנציאל הדיבור, ומכאן הצעקה כדי להתבטא.

האריז"ל מגדיר את פסח כמעמד שבו עם ישראל במצב עוברי. יציאת מצרים מעבירה אותו לשלב התפתחותי, כדי להגיע לבגרות במתן תורה. כאשר העם נישא, הוא נכנס לביתו, כלומר צריך להגיע לארץ ישראל. בריפוי נשמת העם, ה' מעניק לו שוב את הדיבור ומציב אותו במצב קרבה כה גדולה, עד כי שלמה משווה זאת לקרבה של בני זוג. הדיבור הוא כלי הנשמה, ואנו מעידים על הכרזת האהבה של ה' ושובים בשבחו. הדיבור בולט במיוחד בפסח, כי הוא טבעת הנישואין שה' נתן לנו בלקיחתנו כאישה. לכן אנו מדגישים את הפרשנויות, בדומה לכלה המספרת על אהבתה לחתנה.

זוהי הגישה שעלינו לשאוף אליה בליל הסדר - להרגיש אהבה עמוקה, להזדהות ולהביע אותה במלוא עוצמתה, עד שכל שיקול תבוני נשכח. כך נזכה, מן הסתם, לתשובת ה', אשר לא תסכים עוד למרחק מהעם ותמהר להתקרב אליו, אמן ואמן.

שבת שלום.

יהודה משה שרביט